

Schultheisz Emil

Mozart betegsége és halála¹

A Mozart-irodalom szinte beláthatatlan terjedelmű. A zenetudomány Mozart munkásságának legapróbb részleteit is messzemenően tisztázta és kellően értékelte. Ezzel szemben életrajzában még szembetűnő hiányosságokat észlelünk. Sőt, talán túlzás nélkül állíthatjuk, hogy emberi alakja, orvosi szemmel nézve, még mindig elég elmosódottan áll előttünk. Ma sem vesztette érvényét, amit Bókay János, a nagyhírű orvosprofesszor – és maga is jeles muzsikos – száz esztendővel ezelőtt írt: „Még ma sem eldöntött kérdés, hogy mi okozta Mozart korai halálát”.²

Jóllehet a biográfiák forrásanyaga elég bőséges: saját, valamint nővérének és apjának, Leopold Mozartnak³ a levelei adatokban és leírásokban igen gazdagok, a neves komponista személyére vonatkozó tények helyes értékelését viszont gyakran nélkülöznünk kell. Ez elsősorban betegségeire vonatkozik, amiről pontos képet csupán A. Greither nyújt.⁴ Ő mai tudásunk kritikus szemszögéből nézve forrásanyagot, részletes és jól értelmezett leírást ad Mozart betegségeiről és haláláról.

A betegség jellegének felderítésére – a levelezés mellett – talán legalkalmasabbak Nicolaus von Nissen dán kormánytanácsosnak, Mozart özvegye második férjének Mozartól írott – később könyv alakban kiadott – biográfikus feljegyzései, mert a zenetudós állapotára vonatkozó leírásokat, betegségére vonatkozó adatokat, e munkája számára, maga az özvegy szolgáltatta.⁵

Még a legtöbb magyar Mozart-életrajz is egyik kezelőorvosának, Closset dr-nak, ma már tarthatatlan diagnózisát fogadja el („hietziges Frieselfieber”). Nem kétséges pedig, hogy betegségének ismerete jelentős mértékben járul hozzá élete utolsó szakaszának jobb megértéséhez: betegségeinek, különösen utolsó betegségének lehető pontos ismerete tehát nemcsak orvostörténeti érdekességű.

¹ Néhány jelentős forrásmunka: Orel, A.: Mozarts Deutscher Weg. (Wien, 1943); Paumgartner, B.: Mozart. (Zürich, 1940); Reitter, C.: Der Stand des Wiener Med. Doctoren-kollegiums (Wien, 1899); Ulibischeff, A.: Mozarts Leben und Werke (Stuttgart, 1859); Tenschert, R.: Mozart (Leipzig, 1956)

² Bókay János: Mozart halálának oka. = Orvosi Hetilap 50 (1906) No. 3. pp. 233–234.

³ Vö. Mozarts Briefe (Berlin, 1912), valamint Bauer, W. A. – Dautsch, O. E.: Mozart. Briefe und Aufzeichnungen. I–VII. Bd. (Kassel – Basel – London – New York, 1962–1975)

⁴ Vö. Greither, A. publikációjával (in: Deutsche Medizinische Wochenschrift 81 (1956) pp. 121–165.)

⁵ Nissen, G. N.: Biographie W. A. Mozart's etc. (Leipzig, 1828)

Hogy utolsó, halálos betegsége könnyebben érthető legyen, vegyük sorra rövid életének rendelkezésünkre álló kórtörténeteit. Nagy segítséget nyújtanak ebben Leopold Mozart levelei, melyekben az éles megfigyelőképességű apa – aki gyakran maga tölti be a „házi orvos” szerepét – a betegségek lefolyásának és tüneteinek igen plasztikus és pontos képét adja.

A gyermek Mozart fárasztó utazásai, kimerítő munkája, gyakori szereplése kétségkívül erősen igénybe vették szervezetét. Az első hét évben azonban komolyabb betegségről nincs adat. Az apa akkori levelei csupán időnkénti „indispositiók”-ról tesznek említést. (Az apa általában csak az általa komolynak ítélt esetekben hívott fiához orvost.)

Az első bécsi úton jelentkezett az első komoly betegség. (Ezt az életrajzok és orvostörténeti dolgozatok is – Greither kivételével – többnyire tévesen ítélik meg.) Édesapja 1762. október 20-i levele messzemenően pontos leírását adja az erythema nodosumnak: „... néhány krajcárnyi nagyságú, igen piros és kissé kiemelkedő foltot találtam, melyek érintéskor fájdalmat okoztak neki. De csak a sípcsontjain, könyökein és podexén volt néhány. Lázás volt...” Ekkor Dr. J. A. von Bernhard vizsgálta s egy „skarlatszerű” kiütésről szólt. Noha skarlatot *expressis verbis* nem mondott, kijelentése mégis tévedésre adott alkalmat. Olyannyira, hogy még néhány éve is jelent meg dolgozat (Reinhard),⁶ ahol Mozartnak ez a betegsége skarlátként szerepel.

Hogy Bernhard dr. – korának jónevű bécsi orvosa, a bécsi fakultás dékánja, majd az egyetem rektora – nem a mai tudásunknak megfelelő diagnózist állította fel, az érthető. Az erythema nodosum neve először 1808-ban szerepel az irodalomban, Robert Willan: *'On cutaneous diseases'* című művében. Mint önálló kórképet pedig Ferdinand v. Hebra, a nagynevű bécsi dermatológus írja le 1860-ban.⁷ Mivel Leopold Mozart fent említett levele nemcsak a diagnózisra mutat, hanem talán a fellépett erythema nodosum okát is leírja, amikor egyidejűen fellépő fogfájásról és arduzzanatról számol be, nincs rá okunk, hogy az erythema nodosumból későbbi tuberculotikus megbetegedésre következtessünk. (Az erythema nodosum az esetek 45–50%-ában nem specifikus tbc-allergia következménye.)⁸

N. Nissen, Mozart feleségének, Constanzának, második férje volt az, aki életrajzi munkájában a komponista „phthisis”-éről szólt. A tetszetős – bár nem megalapozott – gondolatot több életrajzírója átvette. Feltehetően az erythema nodosummal, ill. focalinfecióval van összefüggésben a röviddel ezután fellépett ízületi gyulladás. Ennek többszöri fellángolásáról és egy 1766-ban lezajlott, különösen súlyos relapsusáról szintén az

⁶ Vö. Reinhard, W. publikációjával (in: *Medizinische Monatsschrift* 9 (1956) Vol. I. p. 320.)

⁷ *Hautkrankheiten* (Erlangen, 1860)

⁸ Vö. Lindemayr, W. publikációjával (in: *Dermatologische Wochenschrift* 127 (1953) Vol. I. p. 123.)

apa számol be; Mozart hangverseny-utazásai alatt fellépett „indisposíciói” többször jártak izületi fájdalmakkal, időnként súlyos angina kísérletében.⁹

Rheumás bántalmaival Bókay János is foglalkozott ezelőtt száz évvel az Orvosi Hetilapban megjelent dolgozatában. Következtetéseiben odáig megy, hogy a rheumás láz szövődményeként fellépett endocarditist jelöli meg a halál okaként.

Utolsó kezelőorvosának, Guldner doktornak a véleményéhez csatlakozóan írja Bókay: „...csúzos sokizületi lob, s ezt complicáló savós-hártyalob (endocarditis?) volt a halált okozó betegsége, nem lehetetlen továbbá, hogy a halál előtti napon alkalmazott érvágás a különben is kimerült és meggyengült Mozart gyászos elhalálózását sietteté...”¹⁰

Következő súlyos betegsége 1765 novemberének közepén kezdődött Haagban. A betegségen nővére is átesett. Édesapjuk az év novemberi és decemberi levelei a typhus abdominalis jellemző tüneteit és kórlefolyását írják le: bizonytalan kezdet, hetekig tartó continua, ködös, időnként deliriumig fokozódó állapot, igen nagyfokú lesóványodás, kiszáradás, a szájnyalvóhártya elváltozásai, valamint „diarrhoea critica salutaris”. Enyhülést csak a konziliumba hívott Zwenke professzor ópiumkúrája hozott.

Mozart eme betegségével kapcsolatban egy újabb tévedés ragadt meg az irodalomban. Az akkori kezelőorvos – az apa által nem túl nagyrabecsült Hayman dr. – a bevezető bronchitist félreismerve, a betegség későbbi alakulása folyamán „depositio ad pulmonum”-ról szól, ami aztán az irodalomban szereplő „mellbaj” forrása lett.

Két évvel később, 1767-ben Olmützben variola verán esett át. A himlőhelyek erősen elváltoztatták eredetileg igen csinos arcát, amint azt nővére egy késői, 1819. július 2-án kelt levelében írja. Valószínűleg ez a magyarázata annak, hogy minden Mozart-portrét kissé idealizált, de megmagyarázza azt a gátoltságot is, ami társasági életében kialakult.

A következő években kisebb-nagyobb „katharrusokon” esett át. Gyakran volt fogfájása, 1781-ben Münchenben pneumóniája.

1784 szeptemberében apjához intézett levelében négy napon át ismétlődő, órákig tartó, hányással, lázzal és izzadással járó kólikáról számol be, amit vizeleti zavar követ. Különös jelentőségű ez a beszámoló, mert a vesekólikának, ill. pyelitisnek ez a leírása arra a szervre utal, ami latensen valószínűleg már évek óta beteg. Betegségének ebben a szakában régi salzburgi barátja, Dr. S. Barisani kezelte. Ettől a betegségtől kezdve igen gyakran panaszkodott általános rosszullétről. Gyakori, kínzó fejfájása volt (levele Puchergezhez 1790 májusában). Nővérenek egy levele pedig sárgás-sápadt arcszínéről tesz említést. 1790

⁹ Lásd Mozart 1764. II. 22. és 1765. IX. 19-i leveleit

¹⁰ Bókay János: Mozart halálának oka. = Orvosi Hetilap 50 (1906) No. 3. pp. 233–234.

szeptemberében betegen indul frankfurti útjára, II. Lipót koronázására. Egy évvel későbbi leveléből már a súlyos depresszió és halálvárás hangja szól.

1791-es prágai utazása és prágai tartózkodása során környezetének is feltűnik különösen rossz egészségi állapota. Kortársa és első életrajzírója, Niemetschek prágai tanár írja: „... Színe sápadt volt, arca szomorú, folyton betegeskedett...”.¹¹

Ez kb. három és fél hónappal halála előtt volt, ami már egymagában is ellene szól annak – ami egyes biográfiákban szerepel –, hogy akut fertőző betegség okozta volna halálát.

Betegen és csalódottan hagyta el Prágát. Bécsbe visszatérve, 1791. szeptember 30-án a Varázsfuvolat bemutatóján maga vezényelte s még néhány előadását dirigálta. Október közepén erre már nem volt ereje. Ágyban fekvé, órával a kezében követte az előadást. November elején annyira összeszedte magát, hogy szabadkőműves-kantátáját november 18-án vezényelni tudta. Két nap múlva ismét ágynak esett, most már utoljára.

Betegsége egész tartama alatt keményen dolgozott a Requiemén. Állapota rohamosan rosszabbodott. Eddig is meglévő enyhe arcduzzanata fokozódott, kezei, lábai megdagadtak, többször hányt, nyelvét száraznak érezte. Kezelőorvosa, Dr. Closset teljes nyugalmat rendelt. November 28-án Closset Sallaba dr-t, a bécsi közkórház főorvosát hívta konzíliumba. Mindketten febris miliarist („hietziges Frieselfieber”) diagnosztizáltak és infaust prognosist állítottak fel. December 4-én teljesen elerőtlenedett, 5-én, kevéssel egy óra előtt halt meg.

W. A. Mozart betegségeit és halála körülményeit vizsgálva, úgy látszik, hogy hosszas szenvedés után, idült vesebetegség következtében uraemiás comában halt meg. A vesemegbetegedés alapját chr. glomerulonephritis képezhette, mely sekundär zsugorvesébe ment át. Az orvos-írók közül Dr. J. Barraud¹² a 'Chronique medicale'-ban már 1903-ban említi a Bright-kór lehetőségét. Érveit azonban Bókay egy évvel később megjelent, idézett közleményében nem fogadta el.

Kiváltó tényezőkként szerepelhettek a rheumás affectiók és gyakori anginák. A nephrosclerosis (zsugorvese) mellett azonban, úgy látszik, még egy pyelitis (vesemedencegyulladás) is fennállott (feltehetően nephrolithiasis – vesekövesség – alapján). Ezzel kapcsolatban felvetődhet az a – valóban csak akadémikus jellegű – kérdés, hogy nem egy pyelonephritis volt-e a zsugorvese oka?

Végül néhány szót kell még szólnunk Mozart megmérgeztetésének kérdéséről. Mikor 1791 őszén betegeskedni kezdett, Salierit – az ismert zeneszerzőt és udvari karmestert, nagy riválisát – nyilvánosan Mozart megmérgeztetésének vádjával illették. Nissen biográfiája pedig

¹¹ Niemetschek, F.: *Leben des k. k. Kapellmeisters Wolfgang Amadeus Mozart* (Prag, 1798)

¹² Vö. Barraud, J. publikációjával (in: *La chronique médicale* 12 (1905) Vol. I. p. 287.)

hosszú ideig fenntartotta ezt a minden objektív alapot nélkülöző vádat.

Mozart halála előtti hetekben súlyosan deprimált volt; érezte közeledő halálát. Ereje fogytán pedig felmerült benne a megmérgeztetés gondolata is: „...biztos, mérget adtak nekem” (id. Nissen).

Téveszméjét és nyomott hangulatát csak fokozta a requiemet rendelő „szürke ember” időnkénti titokzatos megjelenése. (Mint ismeretes, 1791 júliusában Walsegg gróf egy alkalmazottja requiemet rendel Mozartnál, de kiköti, hogy a mester ne érdeklődjék a megrendelő kiléte iránt, mert azt úgysem tudhatja meg.)

Ilyen alaphangulatot, az utolsó hónapokban jelentkező súlyos depressziókat, éppen renalis insufficienciában (veseelégtelenségben) szenvedő betegeknél figyelhetünk meg.

Ha művészi szempontból halálos betegségének valószínű tisztázása nem is bír különös jelentőséggel, mégis közelebb hozza hozzánk Mozartot, az embert és megmagyarázza élete utolsó szakaszának nagyfokú levertségét, szorongásait és félelemérzését.

Nincs köze betegségéhez, halálához, de nem érdektelen barátsága a híres bécsi magnetizőr orvossal, doktor Franz Anton Mesmerrel. Mozart – aki mint tudjuk, feketehimlőn is átesett, szerencsére bőrelváltozásokon kívül nyomtalanul – felgyógyulása után került barátságba a híres bécsi orvossal. 1768-ban az ő számára írta a 'Bastien und Bastienne' című „német daljátékát”. Ezt az operát Mesmer saját kerti színházában adatta elő.

Valamiféle orvos-beteg kapcsolat – jóllehet nincs rá közvetlen adatunk – mégis lehetett közöttük, mert Mozart orvosbarátját később sem felejtette el. Alakját a 'Cosi fan Tutte' című operájában, a doktor alakjában örökítette meg.

Még egy orvosbaráti kapcsolat ismeretes életéből. Gyakori résztvevője volt azoknak a zenei estéknek, melyeket a nagyon nagy hírű protomedicus, Van Swieten báró rendezett házában.